

OSMANLI VE LALE

Osmanlı kültüründe önemli yeri olan bahçeler, zaman içinde İmparatorluğun görkemine renk katmıştır. 1453'den sonra farklı amaçlar için bahçeler düzenlenmiştir. Muhteşem Süleyman'ın(1520-1566) saltanatı sürecinde bahçeler; laleler, güller, sümbüller ve nergislerle bezenmiştir. Yaşlı serviler, doruklardan doyumsuz bahçeleri seyrederdiler. Çeşitli bitki ve ağaçlar, enfes lale ve gül bahçeleri, iç avlu havuzları ile dikkat çekecek biçimde bütünleşmiştir. Sultan Süleyman'ın seçkin bahçelerinde yetiştirilen çeşitli türlerde ender çiçekler, adeta Osmanlı'nın görkemini sergiliyorlardı. Bu bahçelerden, o dönemlerde, Bostancıbaşılar sorumluydu. III.Ahmet'le özdeşleşmiş dönemde (Lale-Devri'nde) İstanbul, dünyanın merkezi olmuştur.. ^{lale} Kaplumbağaların sırtlarında mumlarla aydınlatılan lale tarlalarının arasında düzenlenen festivallerde, lale, zevk ve şıklığın yansıması idi. 1717'den itibaren Manisa yöresi lalelerle anılmaya başlanmıştır. Lale, artık semboldü...

Osmanlı süsleme sanatında, özellikle cami süslemelerinde, kitaplarda, mezar taşlarında, lale motifleri ağırlıklı olarak yer almıştır.. Tahsin Öz, "Türk Seramikçi" adlı eserinde, 276 adet lale türü belirlendiğine işaret etmiştir.

Gezginler, 1579 yılında 500.000 adet sümbül, lale soğanı olduğunu, Edirne'den İstanbul'a uzanan bölgede sayısız sümbül, nergis ve lale bahçelerinin bulunduğunu anlatırlar.

Bir fatih olarak anılan Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı orduları, fetih rekorları kırmışlar ve İmparatorluğun sınırlarını Avrupa'nın içlerine kadar genişletmişlerdir. Bu arada, Alman Elçisi Kaiser Buzbecq aracılığı ile koyu kahve rengi lale tohumları, Kanuni Sultan Süleyman tarafından Belçikalı diplomata iletilmiştir. *gönderilmiştir o halde*

Laleler, adlarını Türkçe'deki türbandan alarak Avrupa'da tufipane olarak anılmış ve yerkürenin her yerinde açmaya başlamışlardır. İstanbul'da kurulan Saray bahçeleri, laleler ile zenginleşiyor, binbir gece masallarında şehzaratla birlikte yansıtılan hayal alemini yaşıyordu. Bahçelerin derinliklerine doğru gidildikçe rengarenk ve mumların ışıltıları arasından lale seyrine doyumuyordu. Bu lale bahçeleri, sanki cennet bahçelerini andırıyordu. Ağaçların dalları birbirine kavuşmuş, palmyeler olanca yükselişi ile derelerin şırlıtısı ve kuşların sesleri ile bütünleşiyor. Bir doğa harikası yaşanıyor.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 500.000 lale soğanı saray bahçesine planlı olarak dikilmiştir. Marmara Denizi'nin bir adasında her yıl lale bayramı kutlamaları düzenlenir.

Lalelerin en gözalıcı zamanı olan Mayıs ayında sarayın çiçek tarhlarında Bostancılar, tüm hünerleri ile lalelerin güzelliklerini sergiliyorlardı...

Dolunay, suyun derinliklerinden çıkarken binlerce kristal fener çiçekler arasında ışıltıyor ve lale şenliklerinin hazzını yaşıyordu.

Lale mucizesine çiçekler arasında üzerlerinde yanan mumlarla dolaşan kaplumbağalar ayrı bir güzellik katıyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaygınlaştırdığı bu lale soğanları, Venedik gemileriyle ülkeden Avrupa'ya nakledildi. Augsburg'da bu lale soğanları satışa sunuldu. Doktor ve botanikçi Gessiner, 1559 yılında bu lale soğanlarını görüyor, 1561'de büyük bir botanik bahçesinde farklı özellikli lale türlerinden oluşan bir sera açıyordu. Kaynaklar lalenin ülkemizden 16. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya geldiğini ve günümüzdeki Avrupa bahçelerini süslemeye başladığını doğruluyor.

Kanuni Sultan Süleyman, Busbeccq'e verdiği, Venedik'ten getirtilen lale soğanları İç Asya'nın steplerinden sağlanan yabancı çiçekler değildi. Yüzyılların sabırla yapılan bir botanik çalışmasıydı. Laleler tohumdan ilk çiçeklerini açana dek yedi yıla gereksinim duyarlar. Ana soğan çiçek açtıktan sonra yeniden çoğalmaya başlar. 500.000 lale soğanını sultan bahçelerine aktarmak kolay değildir.

Bir döneme adını veren laleler, dört yüz yıl önce İstanbul'dan yola çıkmış ve dünyayı dolaşmışlardır. Asyalı bahçıvanlar en az bin yıl süreyle kendi olanakları içinde lale hastalıklarını incelediler. Laleleri sağlıklı olarak yetiştirmek için çaba harcadılar. Lalelerin ana vatanı ne Türkiye, ne de İran'dır. Geldikleri bölge, kuzeydoğuya 40 derece kuzey paraleli boyunca uzanan kafkaslardan Afganistan'ın kuzey sınırı boyunca uzanan Kaşgar'dan Batı Çin'e ve Tiyenşan Dağları'na kadar olan kesimdir. Bu lalelerin ne zaman, ne şekilde yola çıkarıldıkları ise bilinmiyor. Kesin olan birşey varsa, laleler, doğudan batıya doğru sınır tanımayan bir tempo ile yayılmışlardır. Hayret uyandıran bir nokta da bu lalelerin batıya doğru yayılırken İpek Yolu'nu izlemiş olmalarıdır. Deve kervanlarıyla getirilen lale soğanları, şüphesiz, halifelerden önce İran Kralı (olasılıkla Babil'in asma bahçelerinde açmakta olan) lale için heyecan duymuştur.

İranlı şairler, 1000'li yıllardan sonra lale şiirleri yazmaya başladılar.

Ömer Hayyam bir şiirinde şöyle diyor:

"Bahçenin beslediği lale gibi
Her sabaha sevabı ister
Sen de öyle yap
Sema seni birleştirene kadar..."

Eski İstanbul'un önemli özelliklerinden birinin de bahçeler ve mesire yerleri olduğu bilinmektedir. İstanbul tarihindeki ağaç, çiçek, bahçe sevgisinin en güzel örnekleri, 18. yüzyılda görülmüştü. Haliç ve Boğaz kıyıları renk renk lale tarhları ile bezenmiş, gündüzleri bu bahçelerde hayattan kam alınmış, geceleri sırtlarında fanuslar içinde mumlar yanan kaplumbağalar ile aydınlatılan lale bahçelerinde geçirilen şiir ve musiki saatleri tarihimizde iz bırakmıştır.

Lale bahçelerimiz o dönemde, sanat eserlerimizin en güzel bir ziynetiydi. 15. yüzyıldan itibaren Türkler, lale yetiştirmeye başlamışlar, bu rüya alemlerini, kumaşlarına, çinilerine, gümüş, bakır, deri, fildişi ve tahta işlerine yansıtmışlardır.

18. yüzyılda, İstanbul'da lale sevgisi gelişince dünyanın en seçkin lale soğanları padişaha ulaştırılmıştır. Bu uygulama, lalelerin yükselişini vurguluyor. İranlıların (Lale-i Duhteri) adındaki lale soğanına İstanbul'da (mahbub) adı verilmiş, bir tanesinin fiyatı, 1000 altına yükselmiştir. Lale fiyatlarının bu denli yükselmesi üzerine (Lale envana nark olmak üzere) saptanan fiyat hakkında bir ferman çıkarılmıştır.

III.Ahmet döneminde, bahçeler, lale tarhları ile gerçek bir renk cümbüşünün güzelliğini sergiliyordu. Bu laleler arasında, adını Vezir-i Azam Paşa'dan alan (İbraimi) lalesinin rengi eflatun üzeri ise beyaz benekli idi. (Tacı kayser) adındaki lale türünün rengi gümüşü, peyman-e-i gülgün ise ateşin renkli ve alev manzaralı idi. Eski bir lale listesine giren lale türleri şöyle sıralanıyordu: (Elmaspare, sine küşa, dağıdil, camücem, müferrihi zat, vefkimeram, cevheri sirab, gülgülfeyz, esrarı zafer, misbah feyz, Berki rana, ferahpeyker, Bahçe efza, masharı şeref, Nurubahçet, peykeri çırağan, Atiyei hak, Gülbünü işve, Lem'ai feyz, Mıftahu güleşen, Menbai şevk, Baisi rahmet, Cevheri yekta, Peymanei gülgün, Ruhü şekayik, sim endam)

17. ve 18. yüzyılda Osmanlı lale kültürünü derinleştiren köklü çalışmalar yapıldı. Çeşitli kalite ve adlarda laleler yetiştirildi. Bu lalelerin kontrollerinin sonuçları padişahın özel olarak seçtiği jüri tarafından onaylanıyordu. İdeal lale olarak, badem formunda ve yapraklarının uç kısımları sivrilmiş olanı seçilirdi. Bu ideal lale günümüzde, zambak çiçekli lale olarak yaşamını sürdürüyor.

John Brookes ----- Garden of Paradise
Von Marianne Beuchert 8 Woche 24 Februar 1984 Heft 208
Muzaffer Erdoğan, Osmanlı Döneminde Osmanlı Bahçeleri
Şair Edip ve Tarihçi Kalemile İstanbul

Refik FİDAN

Ziraat Yüksek Mühendisi